

hogy az alsóvercekei népnek jóakarátát az állam részéről kulturális téren azzal kellene mintegy meghálálni, hogy a népesebb községekben (Beregbárdos, Felsőgereben, Kanora, Kisszolyva, Rákóciszállás, Szarvasháza) anyagi megterheletésük nélkül állami költségen magyar foglalkoztatási nyelvű óvodákat állítunk.

A járás népoktatási helyzetét a jelen célra külön egybeállított, csatolt kimutatás² tartalmazza.

Ez érdemben és az alsóvercekei járási határozatokban érintett egyházi ügyekben az idezart félhivatalos levelet² intézném Papp Antal munkácsi püspökhöz, mely iratot az ügy különös fontosságára (a nemzetiségi politikával és a magyar liturgia ügyével való kapcsolat) való tekintettel tervezetben van szerencsém Excellentiádnak megküldeni és kérni, hogy az iránt elfoglalt álláspontjáról engem tájékoztatni méltóztassék.

Budapest, 1915. évi július hó 2-án.

Jankovics s. k.

C

[1915 aug. elején]

*A borzsovai gör. kat. egyházkerület beadványa gr. Tisza István miniszterelnökhöz
„a rutén kérdés rendezése” tárgyában*

ME 1916–XII–352

(Gépelt eredeti irat)

Nagyméltóságú m. kir. Miniszter-Elnök úr!
Kegyelmes Urunk!

Nagy idők nagy *tanulságokat*¹ váltanak ki az emberekből és nagy elhatározásokat szülnek benők, melyeket saját javukra és a köz céljaira felhasználni s értékesíteni mindnyájunk kötelessége.

Ám e kötelességek sorában is első a hazafias szempontok előtérbe helyezése, amelyek az emberiség legdrágább kincsét képezik; miért is azoknak tisztán megőrzése és ápolása legelsőrendű feladatunk.

E kötelességnek és feladatnak óhajtunk mi, a *hazafias rutén népnek vezetői* megfelelni, midőn a háború folyamán megtámadott honfíui becsületünk megvédése és ősi *reputációnk* fenntartása tekintetéből az alábbi emlékirattal járulunk Excellentiád magas színe elé.

Excellentiád volt ugyanis az, aki az ellenünk támasztott gyanúsítások és meghurcoltatások idején védelmünkre kelt s mint mély belátású államférfiú fényes elégtételt szolgáltatott a megpróbáltatások nehéz napjaiban kipróbált hűségünknek!

Hogy erre a jövőben is méltók lehessünk, alázatos tisztelettel kérjük a *feliratunkban* rekompensált kívánságokat magáévá tenni, hogy ily módon elszakíthatlan kötelekekkel csatoltassunk szeretett magyar hazánk határaihoz s annak keblén továbbra is békén boldogulhassunk:

Az óriási világháború nagyjelentőségű tanulságai közt kétségkívül a legelsőek közé sorolható az úgynevezett „*rutén kérdés*” felszínre vetődése, mely a keleti kárpátok alján élő rutén nép irányában egy végzetes balhiedelem kialakulására vezetett a hazai közvéleményben, hogy e nyelvileg az oroszokkal, fa[j]jilag az áruló galíciai ruténnel rokon nemzetiség érzelemben is szimpátiával viseltetek ez utóbbiak iránt. ...

² A jelzett mellékletek az irat mellett nem találhatók.

¹ Kiemelések a beadvány eredetijében. A beadvány 13 gépelt oldal terjedelmű. E helyütt csak a szöveg politikai jelentőségű részeit közöljük.

A „rutén kérdés” intenzívebben azóta kívánja sürgős közbelépésünket, mióta az oroszországi pánszláv terjeszkedés határainkra is kivetette hálóját s a pétervári szent szinódus pár év előtt kiküldötte ide apostolait, hogy ezt a faji és nyelvi rokonságban álló, sőt a vallási szertartásokban is megegyező népkontingenst a mindenható orosz fennhatóság alá tereljék s akik, mint a nagyháború előfutárjai oly fenekestül felforgatták e békés nép életét, hogy ha sziklaszilárd hűsége falan[k]szként nem állott volna ellent a célzatos csábításnak, ma már hitétől s hazájától eltántorítva vetette volna magát az ellenség karjaiba!!

Ugyanis a kárpátaljai rutén nép görögszertartású katolikus valláson van, s a magyarországi görögszertartású nem magyar ajkú hívek csak 1649-ben egyesültek a római szertartású latin katolikusokkal, amikor nem csak elvesztett hitüket, hanem az áldást hozó hazai kultúrát is újból fölaltálták. Ám ennek elsajátításában nem kis mértékben gátolta őket az ősi keleti szertartásuknak eredeti tisztaságában való fenntartására irányuló buzgó törekvésük és az idegenből magukkal hozott szertartási könyveik. Mert ez utóbbiak előírása szerint az Isteni tisztület a nép által is értett ó-szláv nyelven végeztetvén az oltár illetéknépp nemcsak hitüknek, de fajuk s nyelvüknek is őrzője maradt.²

Mi magában véve nem lett volna gyógyíthatlan nagy baj, mivel a magyar nemzet kebelén tudvalevőleg nemcsak azok a színmagyarok találnak menedéket, kik Ázsiából kiköltözve és más törzsekkel is frigyessülve avagy számban megnövekedve ezer év előtt Árpád alatt e hont elfoglalták: hanem mindazok, kik a magyar alkotmány és hazai törvények véd paizsa alatt — faji és nyelvi különbségre való tekintet nélkül — egyenlő jogokkal bevették és beillesztették a szent koronába.

Azonban épp a *vallási és nemzetiségi, faji és nyelvi különbözések összezavarásából* eredtek azok a sajnálatos félre értékek, melyek a rutén népet a testvér magyartól elválasztani vagy legalábbis elidegeníteni igyekeztek. A vallási szempontokat nemzetiségiékké cserélték, a faji leszármazást az anyanyelvvél tévesztették össze; megcsúfolván ezzel a közös múlt és együvé-tartozandóság megszentelt hagyományait, melyek szerint a rutének a közéletben vallásukra nézve mindenkor mint görögkatolikusok, nemzetiségükre nézve pedig mint magyarok szerepeltek!

Innen keletkezett aztán az a balhiedelem, hogy a rutén nép vallása révén tulajdonképpen orosz nép s bár ennek épp az ellenkezője igaz, amennyiben a rutén nép hitét egyháziilag is óriási különbség választja el az oroszországi szimatikus pánszláv vallástól; a hazai közvéleményben mégis egész a legutóbbi időkgig úgy szerepelt mint orosz vallás, temploma mint orosz templom, papja pedig orosz pap!!

Erősbödött e tévhit a hajdúdorogi görögkatolikus püspökség szervezése óta, mert habár a magyarajkú görögkatolikusoknak régi óhajtása teljesedett be annak fölállításával s a szervezőknek korántsem volt szándékában az új egyházmegye határaival egyszersmind nemzetiségi megkülönböztetéseket is provokálni: a magyar görögkatolikus jelzés azóta az elnevezés distinkciójánál fogva is önkénytelenül *élesebben* domborítja ki a rutén görögkatolikus jelzést, mely alatt természetsszerűleg is nem magyar ajkú görögkatolikusokat értenek.

De az illetéktelen gyanúsításig kiélesedett e megkülönböztetés kiváltképp a világháború folyamában, amikor az áruló galíciai rutének s vezetőit is *rosszofil* tendenciákkal, sőt machinációkkal kezdték molesztálni; egyeseket valósággal meghurcolván és szégyen padra állítván. Ami azután arra az elhatározásra bírta ezeket, hogy e meg nem érdemlett inszINUÁCIÓK ellen teljes erejükből tiltakozzanak, megtámadott becsületükért a kompetens közvélemény előtt síkraszálljanak — a rosszul informált kritikától a *jobban* informált fórumhoz appellálnak —, s kiváltképpen az indokolatlanul rájuk kent orosz, muszka epitetonok kiküszöbölését, egyházi és közjogi helyzetük szanalás[á]t követeljük.

Az előadottakból napnál fényesebben kitűnik, hogy a rutén nép helyzete úgy vallásilag, mint nemzetiségileg rendezésre szorul; *vallásilag* a szerkönyvek kinyomatásával, melyre az előző kor-

² Az eredetiben egyeztetési zavarok („tisztaságukban ... törekvésünk ... hitünknek”); értelemszerűen javítottuk.

mányok már nagyobb összegeket előirányoztak s a szabad vallásgyakorlatnak e vidéken megszorításával, hogy a rutén nép körébe vallási ürügyek leple alatt beférkező pánszláv agitátorok működését meggátolhassuk, — és *nemzetiségileg* a hatóságok által nyújtandó intenzívebb támogatás és rendkívüli óvintézkedések alkalmazásával, melyekkel a hűtlenségre és elszakadásra csábítókkal szemben szigorúbb rendszabályok léptetnének életbe.

A nép vezetésére hivatott lelkészek s tanítók önmagukra hagyatva nem képesek többé a mindjobban fenyegető veszedelemmel megbirkózni, de hogy e téren eddig sem voltak mulasztással vádolhatók, bizonyítja azon kétségre vonhatlan tény, hogy a múltban sohasem merültek föl akár hazaárulási, akár szakadársági esetek! Egyesegyedül a háborút megelőzőleg ütötte fel legeslegelőször fejét a pánszláv szizma, midőn a szent szinódus által kiküldött lélekvásárlók megkezdették aknamunkájukat, mellyel szemben részint a félre vezetett nép tájékozatlansága, részint az ide vonatkozó törvények és szabályok hézagossága miatt a pusztán békés fegyverekkel működő papság és közigazgatás sikerrel nem tudott megküzdeni. Azonban a *máramaroszigeti monstre bűnpör* s a háború folyamán maga Excellentiád által szolgáltatott elégtétel kézzel foghatóan tanúsította, hogy a nép közvetlen vezetőit e részben mulasztás nem vádolhatja, legfeljebb abban a tekintetben, hogy a váratlan támadással szemben nem voltak kellően fölszerelve!!

A *Bereg, Ung, Máramaros, Ugocsa és Zemplén* megyékben élő rutének *egyházi főhatósága* azóta ez irányban is *minden tőle kitelhetőt megtett*, amivel a bajt ellensúlyozhatná, a papok és tanítók intenzívebb működését előmozdíthatná. Mostmár az államkormány, egyházi és világi körök kötelessége, hogy az üdvös munkát gyámolítsák!

A rutén nép anyagilag és szellemileg az eddiginél sokkal nagyobb segítségre szorult, a nép *anyagi* istápolására hegyvidéki „kirendeltség” nem eléggé felel meg rendeltetésének, minek részben az évenként e célra nyújtott állami segítség *fokunkénti leszállítása az oka: szellemileg* pedig a nép kulturális és erkölcsi művelését munkáló közvetlen *tényezők* vitális érdekeinek elhanyagolása szolgált kerékkötőül.

Ugyanis az úrbéri rendszer sajnos maradványaként tekinthető *papi párbér s napszám* egy évszázad óta rendezetlen, mely idő alatt az összes szomszédos államok ilyen természetű szolgálmányai törvényhozásilag följavít[at]tattak; míg nálunk csak arra ad kedvező alkalmat, hogy a papok és hívők közötti súrlódásokat kiélesítse s a szimatikus papokkal szemközt hátrányos megkülönböztetést eredményezzen; mert a jól dotált szimatikus pópák *nem kérnek ily járandóságot*, ami a hitéletnek nagy kárára szolgáló szégyenteljes versenyt feltétlenül *ez utóbbiak javára* dönti el!!!

A nép maga kopár és terméketlen hegyei között különben is alig képes e téren valami támogatást nyújtani, sőt templomait, iskoláit is csak hagyományos vallási érzéseinél fogva tartotta fenn idáig, ám a lelkészek s tanítók a megmondható, hogy mily emberfeletti buzdító és kapacitáló munka árán s mennyi keserű labdac elnyelése után...

Most a háború miatt még az eddiginél is csekélyebb hozzájárulást remélhetni a ruténtől, mert bár épp ez a háború tanította legeklatánsabbul, hogy a magyar nemzeti állameszme e nép körében vonzó erő tudott gyakorolni; ugyancsak e háború folyamán e nép rendkívüli veszteségeket szenvedett. E veszteségeket két részre lehet fölbontani. Anyagilag talán az ország egyetlen vidéke se sújtott annyira, mint a rutén felvidék; de sokat veszített e nép erkölcsileg is, mert ahol heteken át *idegen* uralom volt, igen nehéz lesz ott ismét a régi ideálok uralmát visszaállítani.

Mindezeknél fogva az északkeleti felföldön a magyar nemzeti eszmék iránti hűséget ezután az *eddiginél nagyobb* erővel és odaadással kell majd ápolni!

Erővel az államkormány részéről, melynek hathatós akciót kell indítania a „rutén kérdés” rendezésére: és *odaadással* a nép közvetlen vezetői részéről, hogy a lelkek egységét s ezzel a fölzavart hitbéli s nemzetiségi egyöntetűségét megteremtsek.

Az államkormánynak tudatában kell lennie, hogy az ország különböző fajú népének hazafiúi hűségét legjobban egy nemzeti alapon fölépített magyar állam biztosítja, és hogy egy ezzel ellenkező

államösszetétel, egy a nemzet történeti tradícióival ellentétes kultúrai fejlődés se a népnek megfelelő erő kifejtését, se a nemzet védelmét és hatalmi súlyát nem garantálja!!! Az egyház és iskola közegeinek pedig nem szabad feledniük, hogy egy olyan elhagyatott néppel van dolguk, mely távol a világ megértésétől, az emberek szeretetétől, az áldáshozó kultúra melegétől egyedül hitének emlőin táplálkozva az ember szeretet és humanitás *tapintatos* üdv-hozó munkájától várja revelációját!!!!

Erre a közös teljesítendő munkára Excellentiád, mint kormányunk feje ismeretes *háborús-leveleiben* már megadta az irányvonalat, bizalommal fordult főpásztorainkhoz: ám e bizalomnak a nép vezetőivel szemben a háború után ténylegesen is kifejezésre kell jutnia, *a lelkészeket anyagilag is képesekké* kell tennünk nemes honmentő hivatásuk teljesítésére; főképp pedig a háborús betörések folyamán kárt szenvedett lelkészeket és tanítókat megfelelően kártalanítani kell.

Azonkívül a templomokat és iskolákat, mint e végvidéken a kultúra előcsarnokait, állami támogatással fölépíttetni, a szószéken és tanteremben az állami és hitbéli egység fejlesztése körül eredményesen működő egyéneket elismerő jutalmazásban részesíteni: az ezzel ellenkező irányban működő apostolok lélekvásárló munkáját pedig erélyesen meggátolni, az idegen kultúra és sajtótermékek szabadon garázdálkodását szigorúan megfékezni elsőrendű államkormányzati feladatnak kell tekinteni! ...

A hitbéli egység és tisztaság megóvására addig is, míg népünk öröndetesen haladó magyarsodásával a magyar nyelvnek oltári nyelvvé emelése — mely ma még a magyar ajkú hajdúdorogi püspökségben sincs keresztül vive — hivatalosan is engedélyeztetik: egyházi *szertartási könyveink* államköltségen *idehaza* való kinyomtatására megfelelő összeg utaltassék ki, s a külsőleg szintén elváltató tényezőként tekinthető naptáregyesítés rendeletileg sürgősen életbe léptessék.

A nemzeti vonatkozások kiküszöbölésére a „*rutén*” elnevezés hivatalos és társadalmi érintkezésekben mellőztessék, hazafias és kipróbált hűségű népünk anyagi és szellemi érdekei egyházi és államkormányunk által érdem szerint felkaroltassék. *Anyagilag* [a] „*hegyvidéki kirendeltség*” akciójának³ az utóbbi években mindinkább csekélyebb támogatásának hathatósabb fejlesztése és kiterjesztése által, *erkölcsileg* pedig a közigazgatási és bírósági hatóságoknak adandó rendszabályok és kivételes felhatalmazások által, melyek minden idegen befolyásnak, e nép legdrágább kincsei: vallása és hazafiassága elleni támadásnak örökre útját szegjék!

A rutén nép által lakott Bereg, Ung, Máramaros, Ugocsa és Zemplén vármegyék *közművelődési egyesületei* állami támogatással intenzívebb működésre s e nép kulturális előhaladásának kellő felkarolására hívassanak föl, melyet társadalmi, népies s közgazdasági felolvasások rendezésével, a háborúból és tudomány köréből vett témáknak vetített képekkel s előadások tartásával s *a magyar nemzeti eszmék* minden megengedhető úton való fejlesztésével igyekezzenek megvalósítani!

Az ősi tized és egyéb szolgálai illetmények szégyenletes korszakára emlékeztető *papi párbér* és *napszám* megváltása haladéktalanul foganatba vétessék, mert a többi államokban évek óta rendezettek a papi szolgálmányok kérdései; míg nálunk dacára annak, hogy a különféle termények óriásian megdrágultak, egy évszázad óta sztagnál ez ügy!

A Kárpátok mentén elhúzódo községekben a csendőrségi őrsöket egy-egy tapasztaltabb *detektívvel* kell kiegészíteni, hogy a háborúból visszatérő s az oroszok fogságában mindenféle eszmékkel és tanokkal átítatott *nemzetiségi elemeket* figyelemmel kísérjék; nehogy az egész vonalon megindult magyar nemzeti fejlesztés munkája alattomban működő egyénektől meghiúsíttassék.

Az egyház és államnak a rutén nép javára indítandó történeti jelentőségű akciója nyomatékos módon *nyilvánosságra hozassék*, s az ezen akcióban különösebb eredményeket elért, avagy szószéken, iskolában, társadalmi úton magukat kitüntetett férfiak részére jutalom biztosít[t]assék, mint a nemzeti eszmék felvirágoztatására indítandó *békés* harc érdemeinek honorálása.

³ A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium irányítása alatt az 1900-as években létrehozott székelyföldi, hegyvidéki (rutén) és felvidéki (szlovák) kirendeltségek tevékenységéről I. Iratok V. köt. 85–87., 255–256. l.

A rutén nép körében még most — a háború dacára is előforduló *sizmatikus* és *szombatos* szekták ellenében *kivételes* törvények hozandók, melyek a hazaáruló és osztály elleni tendenciákkal dolgozó lélekvásárlásokat a vallás szabad gyakorlata, felekezetienség és áttérési szabadság szabályai alól kivennék és súlyosabb börtön büntetésekkel sújtánák. Sőt még az ily bűnöket pártolók, palástolók és rejtegetők ellen is nagyobb rendszabályok hozatnának, melyek az aknamunka sikerét egyáltalán lehetetlenné vagy legalább hatástalanná tennék! ...

*

* *

Nagyméltóságú Miniszter-Elnök úr,
Kegyelmes Urunk!

Íme ezekben jeleztük vázlatosan a rutén nép érdekeinek megoldására irányuló óhajtásainkat, remélve, hogy Excellentiád államférfiúi bölcsessége — mely a legnehezebb időben is kellőképpen felismerte és megértette igazainkat — ezután is meg fogja találni azt a célhoz vezető ösvényt, melyen egy szebb és jobb jövő[,] az egymás és a haza iránti szeretet révpartjára eljuthatunk.

Legyen szabad e nemes célt Excellentiád magas pártfogásába s a vezetése alatti kir. Kormány hathatós támogatásába ajánlani, s ha igaz a régi mondás, mely szerint: „Isten az által választja népeit, hogy prófétákat támaszt nektek”: — legyen Excellentiád az a providentialis férfiú, aki mint hajdan Mózes az izraelitákat — a rutén népet az ígért földjére kalauzolphassa!!!

A magyarok Istene áldja és segítse Excellentiádat e honmentő cél megvalósításában[,] bennünket meg továbbra is tartson meg nagylelkű pártfogásába, melybe ajánlottan mély hódolattal maradunk:
Bilke,⁴ 1915 évi Kisasszony hava.

Excellentiád

alázatos szolgálói
a borsavölgyi⁴ egyházkerület nevében.

bilkei Gorzó Jenák s. k.
borzsovai⁵ egyh. ker. jegyző

Romanecz Aladár s. k.
tb. kanonok, esperes.

⁴ A kipontozott helyre utólag kézzel beírva.

⁵ Tkp. Nagyborzsova (Bereg m.). — Bilke ma Bilky.